

BÖLGESEL JEOPOLİTİK REKABET VE AZERBAJYCAN'DA DÖNÜŞÜM

Mokhmad Akhiyadov

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, M. (2020). "Bölgesel Jeopolitik Rekabet ve Azerbaycan'da Dönüşüm", İNSAMER, 03.02.2020.

 Analiz

Rusya, 1990'lı yıllarda Kafkasya'daki jeopolitik dönüşümlere bağlı olarak Güney Kafkasya'dan kademeli şekilde geri çekilirken, bölgede doğrudan veya dolaylı yollardan Amerikan yanlısı görüşler artmaya başlamıştır. Bu süreçte Güney Kafkasya ülkelerinin her biri, farklı dış politika stratejileri geliştirmiştir. Gürcistan, Rusya karşıtı ve Amerikan yanlısı jeopolitik yönelimin lokomotifi hâline gelirken, Ermenistan Rusya'yla yakınlaşmış, Azerbaycan ise bir yandan Moskova ile olan ilişkilerini devam ettirirken bir yandan da Batı ülkeleriyle iş birliğini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan, tarafsızlık politikası hedefleyen ve belli ölçülerde bu hedefi gerçekleştiren tek Güney Kafkasya ülkesi olsa da son dönemde yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler, Azerbaycan'ın bu konudaki duruşunda bazı değişimlere yol açmış görünmektedir.

Birçok gözlemci tarafından Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 26 Kasım

2019 tarihinde Bakü Devlet Üniversitesi'nin kuruluşunun 100. yıl dönümü töreninde yaptığı konuşma, bu konuda ciddi bir "eksen" değişiminin ilk işareti olarak yorumlanmıştır. Söz konusu konuşma, önceki yıllarda yapılanlardan farklı olarak Azerbaycan'daki mevcut iktidarda ortaya çıkan yeni bir Avrupa karşıtı muhafazakârlığa kayma eğilimini hissettirmiştir.

Aliyev'in konuşmasında Avrupa'yı İslam karşıtı tutum ve düşüncelere sahip olmakla suçlayıp, en eski aday ülke olmasına rağmen Türkiye'nin sadece Müslüman bir ülke olduğu için Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin kabul edilmediğini vurgulaması, bilhassa dikkat çekicidir. Azerbaycan'ı "geleneksel değerler üzerine inşa edilen bir ülke" olarak tanımlayan Aliyev, bundan sonra ülkesi için AB ile entegrasyonun söz konusu bile olamayacağını söylemiştir. Aliyev'in bu açıklamalarının hem iç hem de dış politikayla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Azerbaycan'ın genç nesli arasında Avrupalılaşıma, Batılılaşma ve Batılı popüler kültüre ilişkin fikirlerin yayılması, mevcut iktidarda yeni bir ideoloji arayışını başlatmış görünmektedir. Aliyev'in yukarıda bahsi geçen açıklamaları, -isabetli biçimde- Azerbaycan'ın geleneksel düşünce dışında varlığını korumasının mümkün olmadığı ve genç neslin bu gerçeği fark etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Aliyev'in bu açıklamaları üniversite öğrencileri ile düzenlenen bir buluşmada yapması da bu bağlamda son derece önemlidir. Cumhurbaşkanı seçilmesinden sadece bir yıl sonra, 2004 yılında yaptığı bir konuşmada, Azerbaycan'ı sözde değil fiiliyatta Avrupa'ya entegre olmayı amaçlayan bir ülke olarak tanımlayan Aliyev'in bugün Avrupa karşıtı ifadeler kullanması, ülkede son dönemde ciddi dönüşümler yaşandığının ve arayışlar başladığının bir göstergesidir.

Avrupa karşıtı açıklamaların, Aliyev ile Rusya Genelkurmay Başkanı Valeriy Gerasimov arasında gerçekleşen görüşme sonrasında yapılmış olması ayrı bir anlam taşımakla birlikte, Aliyev'in bu görüşmede Vladimir Putin'e olan hayranlığını açık bir şekilde dile getirmesi, bölgesel jeopolitik rekabette Avrupa'dan umduğunu bulamadığını da düşündürmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in eşi ve aynı zamanda cumhurbaşkanı yardımcısı olan Mehriban Aliyeva'nın 2019 Kasım'ında Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Vladimir Putin tarafından "Dostluk Nişanı" ile ödüllendirilmesi de iki ülke arasında yeni bir jeopolitik başlangıcın arayışı olarak yorumlanmaktadır.

1990'lardan bu yana dünyaya açılım siyaseti izleyen ve uluslararası liberal sisteme entegrasyon hedefiyle hareket eden Azerbaycan'da, ideolojik siyasal ayrılıkların anlamını her geçen gün yitirmesiyle daha apolitik bir toplumsal yapının ortaya çıkacağı düşünülmüş olsa da 2019 yılında yaşanan kitlesel protestolar ve muhalif seslerdeki artış, durumun böyle olmadığını göstermiş ve süreç özellikle gençlerin taleplerine uygun bir reform programı başlatılmasında itici rol oynamıştır. Bu yönde atılan ilk adım, 1995'ten itibaren Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İdaresi

Başkanlığı görevini yürüten ve aynı zamanda Aliyev iktidarının fikir babalarından biri olarak bilinen 81 yaşındaki Ramiz Mehdiyev'in ekim ayı sonunda görevinden istifa etmesi olmuştur. Akabinde başbakan yardımcısı Ali Hasanov, Hacıbala Abutalıbov ve Azerbaycan Bilimler Akademisi Başkanı Akif Alizade gibi yaşlı kuşak siyasetçilerin 2019 sonundaki istifaları, ülke siyasetini gençleştirme ve yeni neslin taleplerine daha duyarlı kadroları yönetime getirme arayışının bir sonucu olarak görülebilir.

Aliyev'in gençlere yönelik hitabından bir gün sonra, 28 Kasım 2019 tarihinde, iktidardaki Yeni Azerbaycan Partisi'nin (YAP) isteği üzerine parlamento, mevcut meclisin feshedilmesi ve erken genel seçime gidilmesi için Aliyev'e başvurmuştur. Bunun üzerine 5 Aralık'ta parlamentoyu fesheden Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, erken genel seçimlerin 9 Şubat 2020'de yapılmasını kararlaştırmıştır. Yeni parlamentonun "modernist vatansever gençler"den oluşacağına inandığını söyleyen Başbakan Yardımcısı Ali Ahmadov'un sözleri dikkate alındığında, bu kararın, genç nesil arasında destek arayışında olan Aliyev'in başlattığı yeni düzenlemeler zincirinin bir halkası olduğu anlaşılmaktadır.

Rusya, AB ve ABD Denkleminde Dış Politika

Cumhurbaşkanı Aliyev'in Avrupa karşıtı açıklamalarda bulunması ve akabinde başlatılan yapısal reformların kısa ve orta vadede Bakü'nün dış politikasında ciddi bir değişikliğe yol açması ihtimali düşüktür. Her ne kadar, bazı bölge uzmanları, söz konusu gelişmeleri Azerbaycan dış politikasındaki eksen kayması olarak değerlendirirse de bu yeni yaklaşımın dış politikadan ziyade iç siyasete yönelik bir adım olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Bakü ile Moskova arasındaki ekonomik ve insani ilişkilerin aksine, iki ülkenin askerî-siyasi alandaki öncelikleri birbirinden farklıdır.

Bilindiği gibi, 1990'lı yıllarda, SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesine paralel olarak Avrasya sistemi de dağılma sürecine girmiştir. Ancak Vladimir Putin'in iktidara geldiği 2000'li yıllarla birlikte hızlı bir dönüş yaşanmış ve

yakın coğrafya ile ilgilenmeye başlayan Putin, aynı zamanda Avrasya entegrasyonunu hayata geçirmek için sistematik bir politika yürürlüğe koymuştur.

Benzer şekilde, 2000'li yıllarda Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen değişimler de Kafkasya jeopolitiği açısından önem arz etmektedir. 1990'lı yıllar boyunca bölgede Türkiye'nin takip ettiği pan-Türkist politikaların ciddi bir sonuç getirmemesi, Rusya'nın önündeki engellerden birini ortadan kaldırmıştır. Zira bu süreç bir anlamda o dönemde Rusya'nın jeopolitik rakibi olan NATO'nun Türkiye aracılığıyla Kafkasya'da etkin olma planlarını da sekteye uğratmıştır.

1990'lı yıllar boyunca Ankara ile Moskova, Kafkasya'da birbirini dışlayan iki aktör konumunda olmuştur; dolayısıyla o dönemde Azerbaycan'ın dış politikası "ya Moskova ya da Ankara" seçimine dayalı olarak ciddi sınamalarla karşılaşmıştır. Ancak Türkiye ile Rusya'nın iş birliklerini geliştirmeye başladığı son 15 yılda, Azerbaycan için böyle bir seçim yapma zorunluluğu da kalmamıştır. Bakü yönetimi bu süreçle birlikte denge siyasetini çok daha kolay yürütmeye başlamıştır.

Öte yandan Bakü ile Moskova'nın çıkarlarının örtüştüğü alanlar olmakla birlikte, çeliştiği alanlar çok daha fazladır. İki ülke ilişkilerinin stratejik iş birliğine dönüşmesini engelleyen en temel sorunlardan biri Dağlık Karabağ meselesidir.

Moskova, Karabağ meselesini çözebilecek tek aktör olmasına rağmen, kendi çıkarına uymadığı için işgalci Ermenistan'a karşı bu yönde hiçbir adım atmamaktadır. Bunun yerine, Azerbaycan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) örgütleri başta olmak üzere, Avrasya entegrasyonuna dâhil olmasını arzulayan Rusya, bu sayede İran ve Basra Körfezi'ne doğrudan kara yolu ile bağlanmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Kremlin'in bu stratejisi Rusya'nın uzun vadeli jeopolitik çıkarları için önemlidir.

Moskova'nın resmî söylemine göre; hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın KGAÖ'de

yer alması, Karabağ ihtilafı nedeniyle iki ülke arasında var olan silahlı çatışma riskini azaltacaktır. Oysaki sadece bölgedeki Rus çıkarlarını garantileyen böyle bir ara formül, işgal altındaki Azeri topraklarını özgürleştirmeye yetmemektedir. Azerbaycan'ın Rusya'nın isteği doğrultusunda KGAÖ'ye üye olması, Karabağ anlaşmazlığını en iyi ihtimalle donduracaktır. Bu da bölgedeki statükonun devam edeceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Moskova, Karabağ'daki mevcut durumu değiştirecek somut adımı ancak Bakü'nün Rus jeopolitik etkisi altına girmesi durumunda atacaktır.

Moskova'nın Erivan ile olan müttefiklik ilişkisini sürdürme konusundaki kararlılığını devam ettireceğine şüphe yoktur; aksi takdirde Rusya, Ermenistan'ın Batı'ya kayacağı farkındadır. Karabağ'da üçüncü bir savaş yaşanmasını istemeyen Moskova, böyle bir durumda savaşın nasıl sonuçlandığına bağlı olmaksızın, kaybeden tarafın her halükârda kendisi olacağını bilmektedir. Zira savaş durumunda ya müttefiki Ermenistan'a ya da Azerbaycan'a taraf olmak zorunda kalacak olan Moskova için bu, tercih etmediği bir durumdur. Dolayısıyla şu anki "moderatör" rolünden oldukça memnun olan Kremlin, bu çerçevede hem Azerbaycan'la hem de Ermenistan'la eşit ilişkiler sürdürmeye çalışmaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yürüttüğü denge politikasını koruyan Moskova, Güney Kafkasya'daki mevcut stratejisini ancak bölgede yeni jeopolitik koşullar ortaya çıkarsa değiştirecektir.

Rusya ile bunlar yaşanırken, Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağı aslında ülkedeki yatırım hacmi 20 milyar dolara ulaşan AB'dir. İki taraf arasındaki yıllık ticaret hacmi 5 milyar dolardır. AB'nin Güney Kafkasya'daki toplam ticaretinin %70'i Azerbaycan'ladır.

Bununla birlikte, Azerbaycan ve AB arasında yıllardır devam eden Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması müzakereleri sürekli çıkmaza girmektedir. Bunun en önemli nedeni, Azerbaycan'ın kendi toprak bütünlüğüne ve egemenlik ilkesine saygı gösterilmesi ve imzalanacak olan anlaşmada bunun açıkça belirtilmesi şartını koşmasıdır. AB ise

Azerbaycan'ın bu şartına karşı çıkmaktadır. Hatta AB Parlamentosu daha da ileri giderek, 2015 yılında Azerbaycan hakkında “Çözüm İçin Ortaklık Belgesi” adlı bir belge yayınlamış ve bu belgede, Azerbaycan Hükümeti’ni Dağlık Karabağ ve özellikle insan hakları ihlalleri konusunda fazlası ile eleştirmiştir. Ayrıca 2017 yılında imzalanan Ermenistan-AB Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması, 2020 yılıyla birlikte AB üyesi 27 ülkeden 23’ü tarafından onaylanmıştır. Brüksel’in bu ve benzeri uygulamaları, AB’nin Azerbaycan ve Ermenistan arasında uyguladığı çifte standardı açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yanda Batı’nın bir diğer aktörü ABD ile Azerbaycan arasındaki askerî ve ticari iş birliği her geçen yıl artmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolar civarında olsa da ABD’nin Azerbaycan’da 13 milyar dolar, Azerbaycan Devlet Petrol Fonu’nun ise ABD ekonomisinde 20 milyar dolar yatırımı bulunmaktadır. Azerbaycan’da 250’den fazla ABD merkezli şirket faaliyet göstermektedir.

Hazar Havzası’nda jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları olan ABD ise, bölgedeki Rus-İran ittifakı karşısında Azerbaycan ile bir ittifak kurmaya çalışmaktadır. Bu, NATO müttefiklerinin enerji güvenliği ve bölgenin Batı ülkeleriyle olan ticari, ekonomik ve stratejik ortaklığı açısından önemlidir.

ABD, askerî yardım yapma ve ortak askerî tatbikatlar düzenleme yoluyla Bakü ile askerî iş birliği imkânlarını geliştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede iki taraf arasında düzenli üst düzey toplantılar yapılmaktadır. Örneğin, 28 Ekim 2019 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen NATO Savunma Bakanları Toplantısı çerçevesinde bir araya gelen Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Hasanov’la ABD Savunma Bakanı Mark Esper, iki ülke arasındaki iki taraflı ve NATO çerçevesinde askerî-teknik, askerî eğitim ve askerî tıp alanlarındaki iş birliği imkânlarını müzakere etmiştir. Bu bağlamda ABD, sadece 2018-2019 döneminde Azerbaycan’a terörizm, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele, Hazar sahili altyapısını ve askerî

istihbaratı geliştirme amaçlı 101 milyon dolar para yardımı yapmıştır.

ABD, Azerbaycan’da Batılı “demokrasi modelini” yayma amacına önemli miktarda mali kaynak ayırmaktadır. Ancak ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), 1991’den bu yana bu amaç doğrultusunda Azerbaycan’a 1,3 milyar dolar mali ve teknik yardım sağlamasına rağmen hedeflenen amaca ulaşamadığını belirtmektedir.

Sonuç

Günümüzde Güney Kafkasya üzerinde yürütülen iki jeopolitik strateji söz konusudur: Rusya merkezli Avrasyacılık, ABD merkezli Atlantikçilik. Güney Kafkasya devletleri, jeopolitik konumları ve güç kapasiteleri kendi jeopolitik stratejilerini geliştirmelerine yetmediğinden, bahis konusu iki kutup arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır.

Bu bağlamda, Güney Kafkasya’nın jeopolitik anlamda bir bütün olduğunu söylemek mümkün değildir. Ermenistan Rusya’ya yakın bir duruş sergilerken Gürcistan, bölgedeki ABD yanlısı ve Rus karşıtı jeopolitik hareketin önderi pozisyonundadır; Azerbaycan ise tarafsızlık politikası takip ederek hem Rusya ile hem de Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak son dönemde İlham Aliyev’in AB’yi çifte standart uygulamakla suçlaması ve Batı ülkelerindeki ahlaki değerleri eleştirmesi, Azerbaycan’ın önümüzdeki dönemde Avrasya seçeneğine yeniden ağırlık vereceği yönündeki öngörülerini güçlendirmektedir.

Aliyev’in Batı karşıtı açıklamalarının hemen akabinde Azerbaycan’da başlayan reform süreci analiz edildiğinde, bütün bu değişimlerin dış politikadan ziyade iç politikaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Dağlık Karabağ başta olmak üzere bölgedeki bazı sorunlar Azerbaycan’ın hem Rusya hem de Batı ülkeleriyle stratejik ortaklığı önünde en önemli ölçüttür; zira işgal altındaki topraklarını kurtarma isteği, Azerbaycan’ın hâlen en önemli dış politik amaçlarından biridir.